

III. Iván és Mátyás kapcsolataihoz

ÁGOSTON MAGDOLNA történelem--német szakos
középiskolai tanár

A 15. század második felében lényegét tekintve befejeződött az orosz részfejedelemségek politikai egyesítése, s e történelmi jelentőségű esemény középpontjában Moszkva állt. A folyamat eredményeként létrejövő, hatalmas területre kiterjedő, egy-központú állam függetlenítette magát a tatároktól, és kilépett addigi elszigeteltségéből. III. Iván uralkodásának idejére esik az a törekvés, hogy az immár önálló moszkvai állam diplomáciai érintkezésbe lépjen Európa nagyhatalmaival.¹ Az Európa keleti részén kialakuló új hatalom felkeltette a nyugati országok érdeklődését is; megindultak a követjárások annak érdekében, hogy megnyerjék Moszkva támogatását egyes politikai vállalkozásaikhoz.

Bizánc 1453-ban a török hódítók kezére került, s ezzel megszűnt a görög rítusú kereszténység központja lenni. Ezt kihasználva a pápaság unió útján hatalma alá akarta vonni a bizánci vallás híveit, köztük az újonnan egyesülő Oroszország lakóit is. A pápa szerette volna e törekvéséhez megnyerni III. Ivánt, mivel a fejedelem viszonyulása döntő jelentőségű volt a kérdés kimenetele szempontjából. Róma célravezető lépésként ítélte meg az utolsó bizánci császár leányának, Paleologosz Zoénak a házasságát III. Ivánnal,² ezért közvetítőként lépett fel. Iván azonban nem váltotta be a pápa reményeit, épp ellenkezőleg, házasságával is igazolni akarta, hogy vallási szempontból ő a bizánci császárok törvényes jogutóda. Az ortodox vallás hagyományait követve az orosz cár egy személyben az állam és az egyház feje lett, miután Moszkva székhellyel újjászervezte az egyházat. Bár a vallási unió nem valósult meg, Iván házassága Zoéval mégis erősítette Moszkva és Róma kapcsolatát.³

A Habsburg uralkodókhoz is eljutott a megerősödött kelet-európai ország híre. Hogy valójában mi váltotta ki érdeklődésüket, nem lehet tudni. Mire Nicolaus Popplau utazó követ a császár ajánlólevelével megjelent Moszkvában, már több jelentős

európai hatalom folytatott diplomáciai tárgyalásokat Ivánnal. Popplau tulajdonképpeni feladata a tájékozódás lett volna, de az ország szokásai nem engedték meg az idegenek teljesen szabad mozgását, és látszólag céltalan megjelenése bizalmatlanságot váltott ki a fejedelmi udvarban. Útja mégsem bizonyult teljesen eredménytelennek, mert tájékoztathatta a császárt arról az igen fontos tényről, hogy keleten egy hatalmas független állam létezik.

1488 végén Popplau már mint a császár meghatalmazott követe utazik Moszkvába, ahol az európai szokásoknak megfelelően próbálja elérni célját: a cárt valamilyen módon a Habsburgok oldalára állítani. A császári követ mint teljhatalommal rendelkező megbízott folytathatta tárgyalásait.

A moszkvai udvarban a diplomáciáról kialakított szemlélet azonban a keleti hagyományokra ment vissza. Lényege abban állt, hogy a követek pontosan meghatározott parancsokat vagy utasításokat kaptak, és előre megfogalmazták a várható kérdésekre adandó feleleteiket is: semmiféle politikai téma megvitatására nem volt engedélyük, s minden kérdésre, amely eltért instrukcióiktól, "nem tudom"-mal feleltek.⁴ Tehát a diplomáciai érintkezést üzenetváltásra korlátozzák, a követeknek éppúgy nincs joguk tárgyalni, mint a keleti népeknél.⁵ A biztonság kedvéért a szóbeli üzenet szövegét írásban is átnyújtották.⁶

A Habsburg követ állításainak valódiságáról kellett meggyőződnie a császárhoz utazó orosz követnek, Jurij Trahinioznak, valamint felmérni a lehetőséget egy esetleges Jagello-ellenes szövetség létrehozására. A követ feladata volt még mesterek toborzása is.⁷ Miksa a Jagellók elleni tervek támogatásáért és a katonai beavatkozásért cserébe Ivántól magyarországi célkitűzéseinek realizálásához kért volna segítséget. A szerződés megkötésekor a kötelezettségek valóra váltásának ideje távolinak tűnt; Mátyás hirtelen halála s a Jagellók magyar trónra lépése ugyan megteremtette a terv gyors kivitelezésének feltételeit, de gyakorlati politikai haszna az említett vonatkozásokban nem lett a szövetségnek.⁸

Lengyelországnak, Moszkva közvetlen szomszédjának érdekei

ütköztek a cár elképzeléseivel. A Jagellókat nyugtalanította, hogy határaik mentén egyre fenyegetőbbben erősödik az orosz állam, s ugyanakkor Ivánt is aggasztotta a Jagello-birodalom rohamos kiterjedése. A lengyel--litván állammal az orosz követváltások 1487-ben kezdődtek, a követjelentések is ekkortól íródtak; az első jelentések rövidek, többnyire 3--5 pontból állnak, s csak a 16. században lesznek bőbeszédűbbek.⁹

Iván elsősorban azon uralkodókat próbálja megnyerni a kétoldalú támadáshoz, akik szintén veszélyeztetve érezhették országaikat a Jagellóktól.¹⁰ Kázmér lengyel király viszont a moszkvai államtól függő hűbéres fejedelemségek támogatásával próbálta el-lensúlyozni Iván hatalmát. Iván külpolitikai tevékenységének tengelyében -- érthető módon -- a lengyel királyság meggyengítésére alkalmas lehetőségek felkutatása állt: ha Lengyelország háborúban kötné le erejét, nincs módja beavatkozni a Moszkva és hűbéres fejedelemségei közt folyó harcba. A lengyel--litván állammal közvetlenül határos többi országra is veszélyesnek tűnt a megerősödött hatalom. Így ezek az államok természetes szövetségesül ki-nálkoztak, hiszen politikai törekvéseik a legnagyobb ellenerőt képviselő moszkvai állam mellé sorakoztatták fel őket. A legin-kább érintett területek: a moldvai vajdaság és a krimi kánság.

A krimi kánság az Arany Horda felbomlása után jött létre mint önálló állam. Fennállását nemcsak a lengyel királyság, hanem az Arany Hordából kivált más tatár kánságok is veszélyeztet-ték. Iván szemében kívánatos volt, hogy a tatár államok megosz-tottsága fennmaradjon. Moszkva és Krim érdekei tehát kétszeresen összefüződnek, s mindkét fél igyekszik ápolni a fennálló barát-ságot. Krim központi helyet foglal el Iván diplomáciájában: mint-egy kapu követei számára. E területen keresztül bonyolítja le Moszkva Európába irányuló diplomáciai forgalmát.¹¹ Krimen át ju-tottak el az orosz követek Itáliába, Moldvába és Magyarországra is, mert így kikerülhették Lengyelországot.

Moldvával szintén élénk kapcsolatot tartott fenn Iván. Fiá-nak felesége a moldvai vajda leánya volt.

Magyarországgal ugyancsak létrejött a diplomáciai érintke-zés. Az első magyar követ, egy Iván /János/ nevezetű, 1482-ben érkezett Moszkvába.¹² MÁRKI szerint ez az Iván a szerb származású

Jaksicsok Arad megyei tisztjeként tűnik fel 1511-ben, tehát a szláv nyelveket ismerte,¹³ s a küldött levélen kívül szóban is át tudta adni Mátyás üzenetét. Mátyás a kereskedők híradásai mellett több forrásból szerezhethetett értesüléseket a távoli országról: Itália révén, vagy István moldvai vajda útján is eljuthatott az orosz birodalom felemelkedésének híre Budára. Hunyadi Mátyás neve sem volt ismeretlen Moszkvában, mert a magyar követ meleg fogadtatásra talált.

Elégge tisztában vagyunk azzal, hogy általában milyen társadalmi rétegekből válogatta ki diplomatáit Mátyás, és milyen műveltségi követelményeket támasztott velük szemben. Amennyiben MÁRKI azonosítása helytálló, az orosz udvarban először megforduló magyar követ, Iván /János/ aligha tartozott Mátyás neves diplomatái közé, és megbízatása pusztánfutári szolgálatra korlátozódott. Ha viszont tényleg megütötte azt a szintet, amelyet a magyar király megkövetelt, akkor MÁRKI azonosítását nem fogadhatjuk el. Annál kevésbé, mert III. Iván egyik belső emberét, a sokoldalúan képzett Fjodor Vasziljevics Kuricint küldte Mátyáshoz a szövetség megkötésére.¹⁴ A követ a Krimen és Moldván keresztül jött Magyarországra, s így elkerülhette a litván területeket. III. Ivánnak politikai tervei megvalósítása érdekében nagy segítséget jelentett volna, ha a magyar királlyal, aki ekkor jelentős hatalmat képviselt Európában, gyümölcsöző kapcsolatot sikerül létesítenie. Erre utal a követ személyének kiválasztása, valamint III. Iván nyugtalansága Kuricin hosszabb távolmaradása miatt. Fjodor Kuricin kora ismert oklevélírója¹⁵ és Iván meghitt embere volt, aki mint jegyző is tevékenykedett a nagyfejedelem bizalmas megbeszélésein.¹⁶ A moszkvai szellemi élet egyik központi alakja volt, részt vett Iván 1497--1498. évi törvénykönyvének előkészítésében;¹⁷ nagy befolyását igazolja az a feltételezés, hogy az ő közvetítésével kerültek eretnek tanok Moszkvába.¹⁸ A moszkvai eretnek-szekta keletkezését közvetlenül Kuricin magyarországi útjáról való visszatérése utánra datálják okleveles források alapján.¹⁹

Több orosz másolatban maradt fenn a Vlad havasalföldi vajdáról szóló elbeszélés, akit kegyetlensége miatt "Drakul" jellezővel illették a korabeli feljegyzések. A Drakul havasalföldi

vajdáról szóló elbeszélés szerzője elmondja, hogy Magyarországon, Budán látta Vlad fiait, akiket Mátyás vitt oda.²⁰ A Drakulról szóló "legenda" legrégebb kézírata 1490-ből származik, melynek alapját feltehetően egy korábbi, 1486-os kézirat képezte.²¹ A fentiek alapján arra lehet következtetni, hogy az elbeszélés összeállítója az ebben az időben Budán járt Kuricin lehetett;²² a megállapítást az is alátámasztani látszik, hogy az elbeszélés középpontjában a feudális ítélkezés áll, témája a törvényesség, melynek képviselője az önkényuralmát gyakorló félelmetes, de igazságos államfő. A munka alapeszméje az elnyomó intézkedések szabályozásában rejlik, mely napirenden volt a moszkvai udvarban az elbeszélés keletkezésekor, s így mintegy irodalmi példaként is szolgálhatott azokkal szemben, akik megszegik a feudális jogrend törvényeit, vagy az uralkodó hatalmával szembeszegülnek. Elképzelhető tehát, hogy a moszkvai kormány megbízása alapján foglalták írásba és terjesztették, mivel a készülő törvénykönyvhöz -- melynek munkálataiban Kuricin is részt vett -- ideológiai alapként szolgálhatott.²³ Az elbeszélés keletkezésére vonatkozóan több feltételezés vitatható lehet: biztos azonban, hogy lejegyzése olyan orosz követtől származik, aki az említett időszakban Magyarországon, Budán járt. Név szerint csak Kuricint ismerjük; mellette szól az a tény, hogy járatos volt az írásban, s a hivatalnok-értelmiségiek III. Iván idejében nagy érdeklődést tanúsítottak publicisztikai célt szolgáló irodalmi szövegek iránt.²⁴ Nem lehet azonban kizárni, hogy egy, Kuricinnal egyidejűleg Budán járt másik személy is írhatta, aki korábban visszatért Moszkvába.²⁵

Mátyás követségére válaszul Iván tehát érthető módon egyik jeles emberét küldte, mivel feladata olyan Kázmér-ellenes szövetség megkötése volt, amelytől az orosz udvarban sokat vártak. A magyar uralkodó diplomáciai rugalmasságára vall, hogy az oklevélben foglaltak megtartására orosz szokás szerint, a kereszt megcsókolásával esküdött.²⁶ A további üzenetváltás központi témája a megkötött Kázmér-ellenes szövetség gyakorlati működtetése: mindkét fél biztosítja a másikat arról, hogy szándékát nem változtatta meg, s egymást biztatják a támadás megkezdésére, illetve a különbéke elkerülésére. A szövetségkötés formája megfelelt

a korabeli szokásoknak.²⁷

A gyakori követváltások idején, az 1480-as évek második felében Iván -- bár közvetetten -- hadiállapotban állt a lengyel--
--litván állammal: napirenden voltak a határviszályok. Véglegesen ekkor csatolta III. Iván az orosz birodalomhoz Tvert, amely katonailag igen erősen Lengyelországra volt utalva. Moszkva nyílt háborúja Kázmér ellen a megszállt orosz területekért azonban csak Mátyás halála után bontakozik ki. Kázmér szintén viselte az "Oroszország örökös ura" címet,²⁸ Iván pedig katonai erővel próbálta "minden oroszok nagyfejedelme" címét még teljesebb tartalommal megtölteni.

Ez időszakban Mátyás nagy intenzitással folytatja a Habsburg örökös tartományok elleni háborúját. Míg a magyar király nyugaton támadóként lépett fel, az ország déli határain védekezni kényszerült a török betöréseivel szemben.²⁹ Kázmér lengyel királlyal ekkor nincs ugyan hadiállapotban, de viszonyuk feszült volt: titokban támogatták egymás belső ellenségeit. Mátyás azzal vádolta a lengyel királyt, hogy segíti ellene Sziléziában az opelpelni herceget.³⁰ A lengyel pánok támogatásával viszont maga is eldicsekszik Ivánnak.³¹ Mátyás katonai erejének kétoldalú lekötöttsége mellett -- tekintetbe véve a reális lehetőségeket -- nem vállalkozhatott még egy harmadik, Kázmér elleni háborúra is. Sőt, alapvető érdeke fűződött ahhoz, hogy igyekezzék elkerülni a három frontos háborút; cseh--lengyel támadás esetén létkérdés lett volna számára Iván beavatkozása Lengyelország keleti határain.

E szövetségből fakadó előnyöket, bár másodlagos jelentőséggel, politikai szempontból, propagandisztikusan igyekezett mindkét fél kihasználni.

Mátyás még a diplomáciai kapcsolat felvétele előtt céloz a pápának arra, hogy ha nem tartja tiszteletben főpapkinevező jogát, átszervezi az egyházat az ortodox hagyományoknak megfelelően. /Bizánc eleste után a görögkeleti egyház székhelye Moszkva lett!/ A pápa azzal sértette meg Mátyás jogait, hogy a megüresedett modrusi püspökségre Raguzai Kristóf szerzetest nevezte ki Mátyás jelöltje, Zárai Antal ellenében, aki Beatrix gyóntatója volt.³² Mátyás figyelmezteti a pápát főkegyúri jogá-

nak tiszteletben tartására,³³ s azzal érvel, hogy a magyarok inkább készek a katolikus hitet a királyi kegyúri jog mögé helyezni és a hitetlenek táborához csatlakozni, semmint eltérni, hogy az ország javadalmait királyainak akarata ellenére a szentszéknél töltsék be.³⁴

1480 szeptember elején a biborosok kollégiumának irt, a török felett aratott győzelmek tárgyában küldött gratulációkra válaszoló levelében hadi tetteire hivatkozva felsorolja a pápa részéről őt ért sérelmeket. Kitér a modrusi püspökség ügyére is, amelyben képtelen a pápa kivánságát teljesíteni és eljárását törni, s nyíltan elszakadással fenyegeti őt: "Ismerje fel világosan őszentsége, s legyen meggyőződve arról, hogy a magyar nép inkább megháromszorozza azt a kettős keresztet, amely országunk jelvénye, semmint eltérje, hogy a korona hatáskörébe tartozó javadalmakat és főpapi tisztségeket a szentszéknél töltsék be."³⁵ Ez a határozott és nyílt célzás egy ortodox mintájú államegyház létrehozását jelentheti -- amilyen Moszkvában is volt.

KARDOS Tibor ezzel kapcsolatban nagy jelentőséget tulajdonít a humanisták által írásba foglalt mátyási propagandaszólamnak, amely Konstantinápoly diadalmas visszafoglalását helyezte kilátásba;³⁶ az erőviszonyokat reálisan felmérve azonban Mátyás nem gondolhatott arra, hogy Magyarország egymaga képes a törököt Európából kiűzni.

Később helyreállt az egyetértés IV. Sixtus és Mátyás között,³⁷ s a következő évben újból megüresedő modrusi püspökségre a király immár hajlandó kinevezni a pápa eredeti jelöltjét mondván, hogy Raguzai Kristóf hűséggel szolgálta őt, ezért nincs kifogása megerősítése ellen.³⁸

GREKOV kutatásai során arra a megállapításra jutott, hogy a pápa Mátyás közvetítésével ajánlotta fel III. Ivánnak a császári vagy királyi koronát.³⁹

Mátyás Oroszország iránti érdeklődésében a fentebb leírtak mellett más szempontok is közrejátszhattak. Bonfini történeti munkájában arról tájékoztat, hogy Mátyás tudott az Oroszország területén élő rokon népekről, és tanúsága szerint a király foglalkozott a gondolattal, hogy áttelepíti őket Magyarországra, s velük pótolja a háborúk során megfogyatkozott hazai lakossá-

got.⁴⁰ A korabeli történetírók szerint azon a vidéken járt emberek hozták a hirt. Az utazók feltehetően kereskedők is lehettek, mert az ugor népek híres prémvadászok voltak, s a prém ára ekkor Nyugat-Európában nagyon magas.⁴¹ Az ugorok létezéséről azonban még közvetlenebb úton is értesült a magyar uralkodó: Mátyás Ivánhoz írt levelében felsorolja az orosz uralkodó cimeit, s az ugorok nagyfejedelmének is nevezi őt.⁴² Az oroszországi ugorok iránti újszerű érdeklődés összefüggni látszik a pápa azon törekvésével is, hogy az ortodox vallásúakat, valamint az orosz birodalom területén élő más népeket a római katolikus vallásra térítse.⁴³

Iván is igyekezett kihasználni a Mátyással kötött szövetséget, amelynek nagy jelentőséget tulajdonított. Ez abból is kitűnik, hogy évekkel a király halála után hivatkozik rá.⁴⁴ A kapcsolattól kézzelfogható eredményeket várt: ezért javasolja Mengli Girej krimi kánnak a szövetségkötést a magyar királlyal, és felajánlja közvetítését is.⁴⁵ A szövetség megkötése után III. Iván -- ismervén a nyugat-európai kultúra vívmányait s technikai jelentőségüket -- kéri Mátyást, küldjön neki mestereket: katonai szakértőket, építészeket és ötvösöket említ.⁴⁶ Írásos források nem maradtak fenn arra vonatkozóan, hogy a kért mesterek meg is érkeztek volna. A tárgyi emlékek összehasonlítása alapján próbálnak a kutatók fényt deríteni magyar mesterek munkájának nyomaira. Egyértelmű megállapítást erre vonatkozóan nem tehetünk, mivel Iván nemcsak Magyarországról, hanem Olaszországból⁴⁷ és Miksától⁴⁸ is kért iparosokat. Magyarországon szintén sok olasz származású mester dolgozott, a források tudnak olyanokról is, akik előbb Budán, Mátyás udvarában tevékenykedtek, később bizonyíthatóan Olaszországból kerültek Moszkvába.⁴⁹ A bolognai származású Rodolfo Alberti Fioravanti például 1467-ben a magyar király udvarában tartózkodott, majd 1475--1479 közt Oroszországban építész, pénzverő, ágyú- és harangöntő munkát végez. Elképzelhető tehát, hogy a tárgyi emlékek hasonlósága az olasz közvetítésre megy vissza. Magyar tudósok megállapítása szerint az orosz sodronyzománcozás hasonlít a magyarra.⁵⁰

A leningrádi Ermitázs éremgyűjteményében őriznek egy olyan 15. századi érmét, melyet magyar minta után készitettek, és felirata orosz: előlapján szent László álló alakja, jobb kezében

bárdot, bal kezében az országalmát tartja, körirata pedig "Iván Vasziljevics nagyfejedelem"; hátlapján négy részű, pajzsalakú címer, melynek figurái a Mátyás címerében láthatókhoz hasonlítanak. Körirata "Iván Ivanovicsé, minden oroszok nagyfejedelemé." ⁵¹ III. Ivánnak és fiának ez a verete a legrégibb orosz aranypénz. ⁵²

A magyar numizmatikusok az unikumnak számító érméről 1844-ben értesültek először. ⁵³ Az érme rajzának első kiadása 1846-ból származik. ⁵⁴ A szerző rövid ismertetést ad az érméről. ⁵⁵ Neves numizmatikusunk, RÉTHY László újból közli az aranypénz rajzát és leírását; eredetét azzal magyarázza, hogy III. Iván Mátyástól kért pénzverőket, akik a megszokott magyar mintára verték a pénzt. ⁵⁶

Legújabb numizmatikai irodalmunk szerint is magyar pénzverők moszkvai tevékenységére vezethetők vissza az arany keletkezésének körülményei, s okát a magyar aranyforint nagy külföldi forgalmában látják. ⁵⁷

A szovjet numizmatikusok kutatásai -- érthető okokból -- mélyebbek és sokrétűbbek, mivel a probléma megoldása jelentős adalék Oroszország 15. századi viszonyaihoz.

A 12--14. századi Oroszországban a feudális széttagoltság miatt a pénzverés feltételei nem voltak adottak: a tezaurizált nemesfémek a hercegek, bojárok, kereskedők kincstáraiban halmozódtak fel. Csak a nagyfejedelemség kialakulásának folyamatában történt meg a kincsképző vagyontárgyak gyors összpontosítása és egy olyan hatalmas kincstár kialakítása, amely biztosíthatta a pénzverés felújítását. Nem véletlen tehát, hogy a nagyobb fejedelemségek központjaiban, Moszkvában, Rjazanyban, Nyizsnyij Novgorodban és Tverben jelentek meg az első orosz pénzek a 14. században. ⁵⁸ Ezek ezüstből készültek. Az aranypénz verésének kezdetét az 1480-as évekre szokás datálni. Ez az időmeghatározás azonban túl késeinek tűnik. Az olasz Gino BARBIERI 1957-ben közzétette a milánói Sforza-levéltárban fellelhető, az orosz--milánói kapcsolatokra rávilágító forrásanyagot. ⁵⁹ E munkában egy érdekes levelet olvashatunk, amelyet Francesco Sforza milánói herceg 1463. január 12-én intézett "kedves barátjához", egy bizonyos Jacobushoz, akit "a Fehér Császár öfelsége birodalmának arany- és ezüstpénzverő mestere"-ként titulál. ⁶⁰ Francesco ebben nyugtázza

Jakab mester Moszkvában 1462. szent István napján, hétfőn kelt, hozzá intézett levelét, amelyet Jacobo saját futarával juttatott el Milánóba.⁶¹ E levél tartalmát csak Sforza válaszából rekonstruálhatjuk. Eszerint a megelőző évek valamelyikében megjelent Moszkvában Jacobónál egy Johannes de Cisinusculo⁶² nevű olasz kalandor, aki a milánói herceg nevében kiállított ajánlólevéllel annyira megnyerte a pénzverő kamarás bizalmát, hogy az bemutatatta a cárnak is, aki megajándékozta az olaszt. A kalandor emellett Jacobótól is felvett összesen 30 arany dukátnyi kölcsönt, melynek megtérítését most az ajánlólevél aláírójától, Sforzától kéri. Egyszersmind küld a futárral három, saját verésű aranyforintot és 30 gyöngyöt a herceg iránti tisztelete jeléül.⁶³ Sforza válaszában hamisítványnak bályegzi az ajánlólevelet, a három aranyforintból kettőnek az átvételét nyugtázza, mert a futár állítólag az úton elvesztette a harmadikat. Egyszersmind közli, hogy a nevében kicsalt kölcsön kiegyenlítése céljából kiutalt saját kincstárából Jacobo számára 30 valódi jó aranyat.⁶⁴

E levélből kiderül, hogy 1462 táján Moszkvában arany dukátok voltak forgalomban. Ezek persze lehettek idegen veretek is. Ellenben a Jacobo által veretett és a milánói hercegnek ajándékba küldött aranyforintok kétségbevonhatatlanul a moszkvai állam hivatalos, saját pénzei voltak. Azt a nézetünket is meg merjük kockáztatni, hogy ezek az aranypénzek nem magyar mintára készültek, hanem itáliai, esetleg milánói mintára, mert különben Jacobo nem dicsekedett volna el velük annyira, hogy még mutatóba is küldjön belőlük fejedelmi honfitársának.⁶⁵ Ez nem mond ellent annak az általánosan elfogadott felfogásnak, hogy az orosz aranypénzek elterjedése a kereskedelemben csak későbbre tehető. Ezt bizonyítja a 15. század végén összeállított "Kereskedők Könyve", amely az orosz üzletembereknek szolgált útmutatóul: a külföldi aranyérmék elfogadására tartalmaz tanácsokat, felsorolja sajátosságait, értéküket ezüstben és a forgalomban levő orosz pénzekben fejezi ki.⁶⁶ A külföldi pénzek közül a magyart említi az első helyen, ami megfelelt az orosz pénzforgalomban betöltött jelentőségének; ezt az is bizonyítja, hogy Oroszországban az "ugorszkij" szó mértékegység-terminussá vált teljesen elvesztve konkrét állam-

hoz kötődő tartalmát.⁶⁷ A dukát súlyú aranyakat /kb. 3,5 g aranytartalmú fémpénzeket/ a 15. században ismerték meg Oroszországban, külső formájukat tekintve olasz és magyar változatban fordultak elő többnyire, de minden dukát súlyú aranypénzt "ugorszkij"-nak neveztek még akkor is, amikor a 16--17. században Magyarország már átadta előbbségét az aranypénz verésében más, nyugat-európai országoknak. Ezért egészen természetes, hogy "ugorszkij"-nak nevezték az orosz készítésű aranyakat is, ha azok súlyukat, minőségüket tekintve megfeleltek a dukátnak.⁶⁸

A 15. század második felében tehát közkedvelt volt a magyar arany. Elterjedéséhez a pénz minőségi megbízhatósága nagyban hozzájárult. Mindez egy hosszabb folyamat eredményeként képzelhető el, tehát kezdete visszanyúlik a két uralkodó diplomáciai kapcsolatfelvétele előtti időkre, s valószínűleg egybeesik a magyar arany értékének viszonylagos stabilizálódási szakaszával, tehát a 14. század első felével. Az arany elterjedése független az uralkodóktól, vállalkozó szellemű kereskedők használták elsősorban a magas aranytartalmú fizetési eszközt.

A közvetítő kereskedelem főként az uralkodó osztály igényeit kielégítő luxuscikkeket szállított Európa nyugati országai felé: Magyarországra pl. Krakón át kerültek a nyuszt-, menyét- és cobolyprémek, s a gyarmatáruhoz képest olcsónak számítottak.⁶⁹ Valódi értéküket viszont az bizonyítja, hogy Iván fejedelmi ajándékként is küldött cobolyprémet vele baráti viszonyban álló államokba.⁷⁰

A vadászat és a sólymászás a fejedelmek kedvelt szórakozása a középkorban. Az orosz betanított sólymok ismertek voltak a magyar királyi udvarban is. Beatrix királyné 1488-ban sólymokat hozatott Oroszországból.⁷¹ Itáliában szintén kedvelték az említett vadászmadarakat.⁷²

Az általunk ismert források tehát arról tanúskodnak, hogy az oroszországi export megteremtette a lehetőséget idegen veretű pénzek beáramlásához; a tényleges kereskedelmi forgalomnak természetesen csak elenyésző nyomai találhatók meg írásos dokumentumokban.

Négy részű, pajzsalakú cimeres aranypénzt vertek Itáliában

is, de ezek csak jellegükben hasonlítanak a fentebb tárgyalt orosz aranypénzhez, a címer figurái eltérőek.⁷³ Mátyás címeres aranyforintjai 1458--1470 között készültek;⁷⁴ ezen időszakon belül a figurák, valamint a négy részre osztott pajzsos belüli elhelyezkedéseik is változnak. Uralkodása későbbi szakaszában az aranypénzek külső képe alapvetően más jellegű: megjelennek a madonnás érmék. Az Iván-korabeli aranypénz a leggyakrabban előforduló címeres Mátyás-aranyhoz hasonlít, melynek két változatát ismerik a numizmatikusok.⁷⁵

Szovjet kutatók szerint a "moszkvai arany" és a "magyar arany" kifejezés alatt ugyanazt a pénzt kell érteni.⁷⁶ A fejedelmi udvar pénzverése elsősorban a cár kiadásainak fedezését szolgálta; kiemelkedő haditetteket is jutalmaztak arannyal.⁷⁷

A cár Kuricin Moszkvába való visszaérkezése után kérte Mátyást mesterek küldésére: az uralkodó ezen óhaját Kuricin tolmácsolta a magyar követnek.⁷⁸ Az első orosz követ /azaz Kuricin/ 1486-ban érkezett vissza Moszkvába, Iván azonban már 1484-ben küldött ajándékba moszkvai aranyat.⁷⁹ Tehát ezért sem lehet szó arról, hogy az Iván által Mátyástól kért mesterek készítették volna az általunk ismert első orosz aranypénzt.

Nem egyedülálló példa a numizmatikában, hogy uralkodók önálló pénzverésük kezdetekor az országukban már jól ismert külföldi érmék mintájára készíttetik első pénzeiket.⁸⁰ Véleményünk szerint ugyanez történt Oroszországban is: a jó minőségű, közismert külföldi pénz biztosította a hasonló orosz változat hitelét.

J E G Y Z E T E K

1. ЛИХАЧЕВ, Д. С.: Культура Руси эпохи образования русского национального государства/конец XIV - начало XVI. в./, 1946., 12.; PLATONOV, S. F.: Oroszország története [ford. TRÓCSÁNYI Zoltán], Athenaeum, é. n. 126.
2. Vö. UEBERSBERGER, Hans: Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts, I. 1488--1605. Wien und Leipzig, 1906., 3.; BARBIERI, Gino: Milano e Mosca nella politica del rinascimento. Storia delle relazioni diplomatiche tra la Russia e il Ducato di Milano nell'epoca Sforzesca, Bari, 1957., 27--33.
3. BARBIERI: i. m. 27--31.
4. ИЛОВАЙСКИЙ, Д.: История России III., Москва, 1884., 496.
5. Vö. pl. LIGETI Lajos [ford.]: A mongolok titkos története, Bp., 1962., 78.
6. Сборник императорского русского исторического общества [a továbbiakban: Сб. РИО] т. 41., СПб., 1884., 43.; Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными [a továbbiakban: Памятники] т. I., СПб., 1851., 165-171.
-- Magyar fordítását lásd GÉRESI Kálmán: Hunyadi Mátyás magyar király diplomáciai összeköttetései III-ik Iván Vasziljevics orosz csárral, Századok 13 /1879/ 246--249.
7. Vö.: Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел II., Москва, 1819., 25.
8. E korra vonatkozó Habsburg--orosz diplomáciai emlékek kiadva: Памятники т. I. ... 4. Kérdés behatóbb vizsgálatára lásd: UEBERSBERGER: i. m. 1--25.; KARGE, Paul: Kaiser Friedrichs III. und Maximilians ungarische Politik und ihre Beziehungen zu Moskau, 1486--1506, Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 9., Freiburg und Leipzig, 1893.

9. Kladva: Сб. РГО т. 35., СПб., 1882.
10. ПРЕСНЯКОВ, А.Е.: Образование великорусского государства. Очерки по истории XIII—XV. столетий, Петроград, 1918., 444.
11. БАЗИЛЕВИЧ, К.В.: Внешняя политика русского централизованного государства. Вторая половина XV. века, Москва, 1952., 245.
12. Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью (= Польное собрание русских летописей [a továbbiakban: П. С. Р. Л.] т. 12.) СПб., 1901., 214. — Magyar nyelvűt l.: MODINKA Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai, Bp., Akadémia, 1916., 489--490.
13. MÁRKI Sándor: Orosz-magyar érintkezések Mátyás király 61. é. Aradlak korában, Erdélyi Múzeum 10 /1893/ 556. old. 61. l. jegyz. Itt MÁRKI egy korábbi munkájára hivatkozik /Aradvárosok 61. Arad szabad királyi város története, I. köv., Arad, 1892., megjelont a JÁMSÓ Benedek szorgosztotte Aradvárosok 61. Arad szabad királyi város polgarkönyvéje II. kötet első részeként/, ahol almonlja, hogy a Mátyás követével általa azonosított Iván diák 1508-ban mint a Jakselek basarégi gazdaságtineto kifosztotta az aradi káptalan egyik jobbágját. Ugyancsak a káptalan egy másik jobbágját 1511-ben károsította meg. Iván mindkét "fogyvortótyo" említést nyer II. Ulászló 1511. december 3-án kelt mandátumában és a csanádi káptalan orro adott 1512. február 4-i jelentésében. /SZABÓ Károly: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai [1232--1540], negyedik és befejező közlemény, Történelmi Társ 1890., 338. old. 461. és 462. sz. oklevél/. Ezek az adatok egyáltalán nem valószínűsítik, hogy a fosztogató offciálisan Mátyás diplomataját lóljuk fel.
14. П. С. Р. Л. т. 12., 214. ; magyarul: MODINKA: 1. sz. 489--490. ; Симеоновская летопись (= П. С. Р. Л. т. 18.), СПб., 1913., 269.
15. СОЛОВЬЕВ, С.: История России с древнейших времен, изд. 3. т. 5., Москва, 1864., 309.
16. UEBERSCHEN: 1. sz. 9--10.
17. ЧЕРЕПНИН, Л. В.: Русские феодальные архивы XIV—XV. веков II., Москва, 1951., 310.
18. ЛУРЬЕ, Я.С.: Идеологическая борьба в русской публицистике конца XV. — начала XVI. века, Москва--Ленинград, 1960., 141.

19. Уо. 142.; КАЗАКОВА, Н.А. и ЛУРЬЕ, Я.С.: Антифеодальные еретические движения на Руси XIV. -- начала XVI. века, Москва -- Ленинград, 1955., 148.
20. СОЛОВЬЕВ: 1. м. 308.
21. ЧЕРЕПНИН: 1. м. 310.
22. Az elbeszélést tanulmányozó szovjet történészek és irodalomtörténészek több-kevesebb határozottsággal bizonyítják a megállapítást. Vö. pl. ЛУРЬЕ, Я. С. [szerk.]: Истоки русской беллетристики, Ленинград, 1970., 362.
23. ЧЕРЕПНИН: 1. м. 312.
24. Уо.
25. Oklevelekből tudjuk, hogy Fjodor Kuricin útban Budáról Moszkvába Akkermannál török fogságba esett, lásd Памятники I., 159.
26. Уо. 161.; magyarul lásd GÉRESI: 1. м. 243.
27. ПОТЕМКИН, В. П.: История дипломатии т. I., Москва, 1941., 130--131.
28. "Haeres et dominus Russiae", vö. GÉRESI: 1. м. 241.
29. UNREST, Jakob: Österreichische Chronik /herausgegeben von Karl GROSSMANN [= Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, nova series, tomus XI.]/, Weimar, 1957., 159--186.
30. GÉRESI: 1. м. 241.; FRAKNÓI Vilmos: Hunyadi Mátyás király, 1440--1490 /SZILÁGYI Sándor [szerk.]: Magyar Történeti Életrajzok/, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1890., 356.
31. Памятники I., 166.; magyarul: GÉRESI: 1. м. 246.
32. FRAKNÓI Vilmos: Мátyás király levelei. Külügyi Osztály II., Bp., MTA, 1895., 17.
33. Уо. 18.
34. Уо. 40.
35. Уо. 46--47.
36. KARDOS Tibor: Hunyadi Mátyás nemzeti egyháza, Századok 84 /1950/ 1--4. sz., 166--167.
37. FRAKNÓI: Мátyás király levelei II., 112--113.
38. Уо. 187.
39. ГРЕКОВ, И. Б.: Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV--XVI. вв., Москва, 1963., 196.

40. BONFINI: Rerum Ungaricarum Decades /kiadva: Bibliotheca Scriptorum medii recentisque aevorum, ediderunt FOGEL--IVÁNYI--JUHÁSZ, tom. I., Teubner, Lipsiae, 1936./, decas I., liber II., 55. old., 187--190. Az Oroszországban élő magyarokról már korábbi forrás tájékoztat bennünket. BONFINI ugyanis Aeneas Sylvius PICCOLOMINI Europa című művének első fejezetét, valamint a Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio című munkájának 30. fejezetét használta forrásként /vö. KULCSÁR Péter: Bonfini magyar történetének forrásai, kandidátusi disszertáció [kézirat], Szeged, 1969., 514./ Említésre méltó tény, hogy THURÓCZI János már BONFINInél korábban ismer-
te és felhasználta PICCOLOMINI műveit, de nála más megvilá-
sítást nyer az a tény, hogy a Don forrásvidékénél magyarok lak-
nak: szerinte szerzetesek próbálkoztak eljutni a pogány ma-
gyarokhoz, de a moszkvai fejedelem megakadályozta őket ebben
/THURÓCZI János: Chronica Hungarorum I, 9. [kiadva: SCHWANDT-
NER, Joannes Georgius: Scriptores Rerum Hungaricarum veteres
ac genuini I., Vindobonae, 1766., 69.]/.
41. Vö. BONFINI: i. m. 55.; THURÓCZI: i. m. 69.
42. ПАМЯТНИКИ I., 171.; GÉRESI: i. m. 246.
43. Vö. fentebb, a 40. jegyzetben említett szerzetesek vállalko-
zásával.
44. Сб. РИО т. 31., 381., 409. и т.д.
45. Сб. РИО т. 41., 64.
46. ПАМЯТНИКИ I., 165.; GÉRESI: i. m. 245--246.
47. BARBIERI: i. m. 34--42.
48. UEBERSBERGER: i. m. 14--15.
49. BARBIERI: i. m. 37.; MÁRKI Sándor: Orosz--magyar érintkezések
Mátyás király és a Jagellók korában, Erdélyi Múzeum 10 /1893/
559.
50. MÁRKI: uo. 559. old. 1. jegyz.
51. ФЛУГЬ, К. К.: О внешнем виде главнейших типов русской золотой
монеты, СПб., 1898., 4.
52. ШОДУАР, Станислав де: Образование русских денег и иностранных
монет, употреблявшихся в России с древнейших времен ч. I., СПб.,
1837., 118.; SILYE Kálmán: A magyar pénzverés hatása Orosz-
országban I. Mátyás korában, Az Érem 22 /1966/ 37--38. szám,
379--380.

53. LUTZENBACHER János: Magyar Academiai Értesítő IV /1844/ 4. szám, 187--193. [Hozzászólás a MTA 1844. május 20-i kis gyűlésén.]
54. RUPP, Jacobus: Numi Hungariae hactenus cogniti, Buda, 1846., Tab. XXVI., 618. szám.
55. Uo. 82.
56. RÉTHY László: Magyar numizmatikai adatok Oroszországból, Numizmatikai Közlöny II /1903/ 86.
57. HUSZÁR Lajos: Magyar mintára vert idegen aranypénzek, Numizmatikai Közlöny LXVI--LXVII /1967--1968/ 60.
58. JANIN, V. L.: A régi orosz pénzrendszer kialakulása /A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1972. [Numizmatikai ismeretterjesztő előadások, 1972.], Magyar Numizmatikai Társulat, Bp., 1973./, 160.
59. L. fentebb, a 2. jegyzetben.
60. Magnifico amico nostro carissimo Jacobo, Monetario monete auri et argenti totius regni Illustrissimi domini Albi Imperatoris /uo. 82./.
61. A moszkvai levél keltét semmiképp sem tehetjük sz. István vértanú ünnepére /december 26./. Egyrészt ez 1462-ben nem hétfőre, hanem vasárnapra esett. Másrészt elképzelhetetlen, hogy a levél 1463 január elején már Milánóba érkezett; mert ha a herceg még aznap válaszolt rá, akkor is a futárnak 18 nap alatt kellett volna a hatalmas utat megtennie. Jacobo levelét tehát 1462. augusztus 2-ára, István pápa napjára kell tennünk, amely 1462-ben hétfőre esett. Sforza leveléből világosan kiderül, hogy csak 1462 jöhet számításba, mert 1463. január 12-i levelében Jacobo tavalyi, 1462-es levelére válaszol: Venit ad nos nuncius vester cum litteris vestris datis Mosque secunda feria in die sancti Steffani anni proximi elapsi MCCCCLXII... /Uo./
62. BARBIERI átirásában Giovanni de Cernusco /uo. 23./
63. Uo. 82--83.
64. Uo. 83.
65. A Mátyás-féle aranyforint mintájára vert aranyon ЛНАСОВ egy "I" jelzést vél felfedezni, amelyből Ivan Frjazin pénzverő mester sziglját olvassa ki. (ЛИХАЧЕВ, Н. П.: Московской золотой, Археологическая Известия и Заметки Московского Археологического Общества 1897. № 7--8., 5.).

- Ezzel szemben POTYIN -- BARBIERI okmánypublikációjára támaszkodva -- a szíglát Jacobo nevének kezdőbetűjével azonosítja. (ПОТИН, В. М.: Венгерский золотой Ивана III. [Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе, Сборник статей, Москва, 1972.], 286.).
66. СПАССКИЙ, И. Г.: "Золотые" -- воинские награды в допетровской Руси (=Труды государственного Эрмитажа т. IV. Нумизматика 2.), Ленинград, 1961., 94.
67. Uo.
68. Uo.
69. MÁRKI: Orosz--magyar érintkezések 559. old. és 4. jegyz.
70. NAGY Iván--NYÁRY Albert: Magyar diplomacziái emlékek Mátyás király korából, 1458--1490 /Monumenta Hungariae Historica IV. osztály/ III., Bp., MTA, 1878., 430.: "átadtak uruk nevében három igen szép cobolyprémet"; ПАМЯТНИКИ т. I., 171.; magyar fordítása: GÉRESI: i. m. 249.: "Fejedelmi ajándékot is küldött a nagyfejedelem Mátyás magyar királyhoz Stiborral, egy fekete cobolyt..."; BARBIERI: i. m. 54. old. és 63. jegyz., 69., 91.
71. MÁRKI: Orosz--magyar érintkezések 559. old. és 3. jegyz.; NAGY--NYÁRY: i. m. 378.
72. BARBIERI: i. m. 37., 40.
73. Uo. 33. old. 4. tábla.
74. HUSZÁR Lajos: Mátyás pénzei /Mátyás király emlékkönyv [szerk. LUKINICH Imre], Bp., é. n./, 552.
75. RÉTHY László: Corpus nummorum Hungariae II., Bp., 1907., 27. old. 204 A és 204 B.
76. СПАССКИЙ, И. Г.: Русская монетная система/Историко-нумизматический очерк/ изд. 3., Ленинград, 1962., 98.
77. СПАССКИЙ: "Золотые" -- воинские награды 95.
78. ПАМЯТНИКИ т. I., 164--165.; magyar fordítását lásd: GÉRESI: i. m. 245.
79. СПАССКИЙ: "Золотые"-- воинские награды 95. old. és 18. jegyz.
80. СПАССКИЙ: Русская монетарная система 98.